

Statistieken in lokaal historisch onderzoek

De meubelnijverheid in Izegem

‘Met cijfers valt alles te bewijzen’, luidt het wel eens. Statistieken zeggen alles maar tegelijkertijd ook niets. Cijfers zijn echter een meerwaarde voor de studie van de lokale geschiedenis. Dit artikel biedt de historische ontwikkelingscontext en een overzicht van de voornaamste statistieken met informatie op lokaal vlak. De industrietellingen – nationaal georganiseerd – worden daarna van dichtbij bekeken. Het gebruik van die tellingen illustreren we tot slot aan de hand van een case-study over de meubelnijverheid in Izegem.

1. Cijfers, statistieken en tellingen?!

Om de socio-economische geschiedenis van een gemeente te onderzoeken zijn veel bronnen beschikbaar. De meest coherente bronnen zijn de statistieken en tellingen die gerealiseerd worden in opdracht van de lokale, provinciale en nationale overheden. Deze overheidsstatistieken zijn bedoeld om de staat te legitimeren, de overheid informatie te verschaffen, de samenleving te organiseren, het beleid te ondersteunen en de economie te saneren. Verschillende bestuursniveaus brengen de meest uiteenlopende informatie op het vlak van economie en maatschappij samen in zowel eenmalige statistieken als in doorlopende statistische reeksen: bevolking, nijverheid, landbouw, handel, werkloosheid, armoede...

De overheidsstatistiek in België komt in de jaren 1840 op gang. Twee processen spelen daarbij een rol. Ten eerste maakt de overheidsstatistiek in heel Europa een evolutie door van institutionalisering en specialisering.¹ In België resulteert dat in de oprichting van de *Commission Centrale de Statistique*, die opgevolgd wordt door het Nationaal Instituut voor de Statistiek (NIS).² Ten tweede worden overheidsstatistieken steeds meer beschouwd als openbaar bezit. Tijdens de negentiende eeuw maken statistieken deel uit van het maatschappelijke debat. De tellingen zijn zo opgesteld dat ze de samenleving zo getrouw mogelijk weergeven.³ Tegelijkertijd start de

moeilijke zoektocht naar een systeem om in de cijfers een exacte weergave van de maatschappij vast te leggen. België beschikt trouwens over een rijke verzameling van officiële statistieken, wat menig Europees land ons benijdt.

Diverse nationale statistieken bevatten informatie tot op het niveau van de gemeenten. De gegevens van de gemeentelijke tellingen zijn de bouwstenen waarop de regionale, provinciale en landelijke statistieken zijn gebouwd. Tellingen op microniveau zijn zeer waardevol voor wetenschappelijk onderzoek. Een bepaalde regio of provincie, of zelfs heel het land, kan op een zeer gedetailleerde manier onderzocht worden. De tellingen bevatten per geografische entiteit meerdere variabelen voor een lange tijdsperiode. Maatschappelijk onderzoek op de lange termijn is zo mogelijk. Statistieken zijn zowel van belang voor kleinschalige lokale dieptestudies als voor grootschalig comparatief onderzoek op het niveau van regio's en landen.

Belgische onderzoekers beschikken over een grote expertise inzake overheidsstatistieken in lokaal en regionaal verband.⁴ Het concrete gebruik van de historische tellingen staat echter in schril contrast met het grote onderzoekspotentieel ervan. Het tijds- en arbeidsintensieve karakter van het kwantitatieve basisonderzoek vormt vaak het struikelblok.⁵ Vooraleer te komen tot de analyse van de data moeten een aantal fases doorlopen worden. Ten eerste moet het uitgebreide materiaal verzameld worden. Zowel gegevens van uitgegeven (gedrukte) als niet-gepubliceerde tellingen worden bestudeerd en eventueel overgenomen en ingevoerd in een rekenblad. Het overtypen, digitaliseren en controleren van oude statistieken is erg tijdrovend. Vervolgens moet het cijfermateriaal historisch-kritisch worden beoordeeld en geïnterpreteerd. Iedere telling of statistiek van de negentiende eeuw en van de eerste helft van de twintigste eeuw heeft zijn eigen kenmerken, fouten en gebreken. ‘Gedrukt’ wil niet altijd zeggen ‘correct, nauwkeurig en ac-

curaat'. De negentiende-eeuwse tellingen zijn vaak enkel in het Frans opgesteld en bevatten vakjargon. Een adequate vertaling voor specifieke termen is geen evidentie. Tot slot is het noodzakelijk om op het gedigitaliseerde basismateriaal diverse rekenkundige bewerkingen toe te passen. Pas daarna is het mogelijk om bepaalde kenmerken, evoluties, crises... te beschrijven en te analyseren.

Vandaar dat er initiatieven zijn om het *onderzoek op basis van en de ontsluiting van de statistieken* van elkaar los te koppelen. Het project 'Vlaanderen in de overheidsstatistiek', een samenwerking tussen Universiteit Gent en het Algemeen Rijksarchief, is een recente poging om het archivalisch materiaal van het NIS te ontsluiten. Het opsporen, inventariseren en ontsluiten van het archiefmateriaal van de statistieken en tellingen tot 1961 was de basisdoelstelling.

Twee andere initiatieven – niet aan het project verbonden – zijn cruciaal voor de herwaardering van statistieken op lokaal niveau. Om de cijferreeksen correct te interpreteren, is er ten eerste kennis nodig over de territoriale indeling van het land en het institutionele kader waarin de statistieken ontstaan. In 2000 verscheen het bestuursgeografisch en statistisch repertorium van de gemeenten en de supracommunale eenheden.⁶ In het repertorium zijn ook de officiële uitslagen van de volkstellingen opgenomen.

Ten tweede is er inzicht nodig in de waarnemings-eenheden, de telcriteria (wat wordt geteld en wat niet) en de nomenclaturen (het classificatiesysteem) uit de statistieken. De inventarissen van onuitgegeven documenten van de handels- en nijverheidstellingen van 1930, 1937 en 1947, opgesteld door Jeroen Buntinx (2002-2003), helpen de lokale onderzoeker al een eind op weg.⁷

De complexiteit van de overheidstellingen blijkt duidelijk aan de hand van het project *Sociaal-economische streekstudie van Midden- en Zuid-West-Vlaanderen*.⁸ Die regio evolueerde vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw van een uitgesproken agrarisch gebied tot een regio met een erg divers industrieel karakter. De economische metamorfose zorgde in tal van domeinen voor verschuivingen: de infrastructurele ontwikkeling nam een hoge vlucht en het demografische profiel van de streek wijzigde. Naast de herinrichting van het landschap kende de opkomst van nijverheden ook sociale implicaties.

Het agrarische en industriële erfgoed maakt ontegensprekelijk deel uit van het toeristische profiel van de streek, maar miste tot voor kort betrouwbaar cijfermateriaal voor een bepaalde periode, gemeente of nijverheid om de historische fundamenten van het cultuurtoeristisch verhaal te verstevigen. Het Centrum Agrarische Geschiedenis maakte daarom in opdracht van de Provincie West-Vlaanderen een toegankelijke databank met een exhaustieve verzameling statistisch materiaal. Erfgoedwerkers kunnen deze gebruiken bij de ontsluiting van het industriële streekverleden. De resultaten zijn samengevat in een uitgebreid onderzoeksrapport: B. Demasure, *Rapport Sociaal-economische streekstudie Midden- en Zuid-West-Vlaanderen (1840-1970)*, (Leuven, 2011). Op basis daarvan verscheen het boek: B. Demasure, *Over werk en mensen. Een sociaaleconomische streekgeschiedenis van Midden- en Zuid-West-Vlaanderen*, (Brugge, 2012).⁹ Alle cijfers zijn beschikbaar via een dvd bij de publicatie.

ECONOMISCHE EN SOCIALE TELLING VAN 1937											
Gemeente: <u>Lichtervelde</u>											
Adm. arr.: <u>Roculere</u>											
Code	Onderwerpen		Bedrijven		Hulpkr.		Werklozen		Totaal		
	sonde persoonl.	met mensuel	M	V	M	V	M	V	M	V	
Aantal <u>bedrijven</u> -bedrijven met tewerkgesteld personeel											
01/001	1						1		1		
01/002	1						1		1		
01/003	2						2		2		
01/004	2						12		12		
01/005	2						5	43	5	48	
01/006	1						2		2		
01/007	1						1		1		
01/008	2						2		2		
01/009	1						1		1		
01/010	1				1		20		21		
01/011	2				2		2		4		
01/012	3	1					10		13		
01/013	1				1		13		14		
01/014	1						2	5	7		
01/015	1						2	2	4		
01/016	1						1		1		
01/017	1						1		1		
01/018	1						1		1		

Door het gebruik van een gedetailleerd classificatiesysteem is de interpretatie van statistieken soms een moeilijke klus. Bron: Algemeen Rijksarchief, *Economische en Sociale Telling 1937*, 294, Lichtervelde.

Tabel 1: Thematische statistieken met informatie op gemeentelijk niveau (centraal bewaard) (1830-1970)

Population. Recensement général (15 octobre 1846), Brussel, 1849.
Population. Recensement général (31 décembre 1856), Brussel, 1861.
Population. Recensement général (31 décembre 1866), Brussel, 1870.
Population. Recensement général (31 décembre 1880), Brussel, 1884.
Population. Recensement général (31 décembre 1890), Brussel, 1893.
Population. Recensement général (31 décembre 1900), Brussel, 1903.
Population. Recensement général (31 décembre 1910), Brussel, 1912-1916.
Population. Recensement général (31 décembre 1920), Brussel, 1925-1926.
Population. Recensement général (31 décembre 1930), Brussel, 1936-1938.
Algemene volks-, nijverheids- en handelstelling (31 december 1947), Brussel, 1949-1954.
Volkstelling (31 december 1961), Brussel, 1967.
Volkstelling (31 december 1970), Brussel, 1976.
Mouvement (de la population) et de l'état civil, Brussel, 1842 e.v.
Bevolkingsstatistieken (Loop van de bevolking der gemeenten), Brussel, 1954 e.v.
Agriculture. Recensement général (15 octobre 1846), Brussel, 1850.
Agriculture. Recensement général (31 décembre 1856), Brussel, 1860.
Agriculture. Recensement général (31 décembre 1866), Brussel, 1871.
Agriculture. Recensement général de 1880, Brussel, 1885.
Agriculture. Recensement général de 1895, Brussel, 1893-1900.
Agriculture. Recensement général de 1910, Brussel, 1913-1920.
Agriculture. Recensement général de 1929, Brussel, niet uitgegeven.
Algemene landbouwtelling van 1950, Brussel, 1953-1954.
Algemene landbouwtelling van 1959, Brussel, 1964.
Land- en Tuinbouwtelling op 15 mei..., Brussel, 1941 e.v.
Industrie. Recensement général (15 octobre 1846), Brussel, 1851.
Industrie. Recensement de 1880, Brussel, 1887.
Recensement général des industries et des métiers (31 octobre 1896), 1900-1902.
Recensement de l'industrie et du commerce (31 décembre 1910), Brussel, 1913-1921.
Recensement de l'industrie et du commerce (31 décembre 1930), niet gepubliceerd.
Economische en Sociale Telling, 27 februari 1937, Brussel, s.d.
Algemene volks-, nijverheids- en handelstelling (31 december 1947), Brussel, 1949-1954.
Handels- en nijverheidstelling (31 december 1961), Brussel, 1967.
Handels- en nijverheidstelling (31 december 1970), Brussel, 1976.
Verkeersongevallen op de openbare weg met doden of gewonden, Brussel, 1927 e.v.
Compte de l'administration de la justice civile en Belgique. Années judiciaires (1832-1843), Brussel, 1837 e.v.
Compte de l'administration de la justice criminelle en Belgique. Années judiciaires (1831-1843), Brussel, 1835 e.v.
Statistique judiciaire de la Belgique, Brussel, 1898 e.v.
Exposé de la situation du royaume 1840-1850, Brussel, 1852; 1851-1860, Brussel, 1865; 1861-1875, Brussel, 1885; 1876-1900, Brussel, 1912.
Annuaire Statistique, Brussel, 1870, e.v.

Bron: Gebaseerd en aanvulling op: Bracke en Vanhaute, *Opsporing en ontsluiting*, 11-12.

2. Een historische statistiek uitgelicht: de industrietellingen

Overzicht

De belangrijkste en – ondanks alles – meest coherente bron om de regionaal-sectorale economische verdeling na te gaan zijn de industrie- of nijverheidstellingen. De streekstudie over Midden- en Zuid-West-Vlaanderen is hoofdzakelijk gebaseerd op de industrietellingen van het NIS omdat zij de enige continue reeks bronnen zijn waar informatie op het niveau van de verschillende industrietakken en op gemeentelijk vlak terug te vinden is.¹⁰ Niet iedere telling is even gedetailleerd en verloopt volgens dezelfde methodologie, maar is toch voldoende om deze bron als uitgangspunt te nemen. In tabel 2 lijsten we alle indicatoren op waar op gemeentelijk niveau informatie terug te vinden is.

De tellingen uit 1896, 1910, 1930, 1937 en 1947 zijn een momentopname en in dat opzicht gelijkend. De timing van de industrietellingen komt jammer genoeg niet steeds overeen met de keerpunten van de Belgische economie. De teldata zijn niet gelijk (februari, oktober, december) zodat een reeks van niet-corrigeerbare seizoensinvloeden meespeelt. Veel seizoenswerkers, bouwvakkers en mensen werkzaam in nijverheden afhankelijk van de landbouw blijven zo buiten de telling. In vergelijking met andere bronnen schat econoom historicus Erik Buyst dat de onderschatting in de industrietelling van 31 december 1910 in de glas- en bouwnijverheid oploopt tot 20%.¹¹ In de negentiende eeuw veranderen arbeiders echter vaak van werk of combineren ze verschillende beroepen. Bijvoorbeeld: in de oogstperiode werkt men bij de boeren op het land, in de winter zit men thuis te weven en in het voorjaar is men in de bouwnijverheid actief. Dat fenomeen heet *multiple job holding* en is niet in de tellingen te onderscheiden.

In de gepubliceerde tellingen staan diverse rekenfouten. Omdat voor de oudste industrietellingen de originele archiefdocumenten niet meer beschikbaar zijn, kan men slechts vaststellen dat het totaal van de arrondissementen niet steeds overeenstemt met het provinciale cijfer. De fouten worden niet verbeterd aangezien niet duidelijk is welke cijfers fout zijn. In de praktijk zijn deze fouten evenwel verwaarloosbaar. Bij iedere telling ontbreken bedrijven door verschillende omstandigheden (bijvoorbeeld bedrijven die op het moment van de tel-

ling verhuizen), gebeurt het dat inrichtingshoofden de verkeerde formulieren invullen, dat afdelingen vergeten een telkaart aan te vragen enzovoort. Bovendien zijn er ook gevallen waar gewoonweg verkeerde informatie wordt gegeven.

De volks- en landbouwtellingen zijn onlosmakelijk met de industrietellingen verbonden. De eerste volkstelling van 31 december 1846 is zeer gedetailleerd met zelfs resultaten per straat. Iedereen die aan het hoofd van een huishouden staat, krijgt een gestandaardiseerde vragenlijst. Er zijn twee verschillende uitgangspunten. Enerzijds telt men de feitelijke bevolking (*population de fait*): dat zijn de mensen die op het moment van de telling in de gemeente aanwezig zijn (zonder rekening te houden met hun gewone verblijfplaats). Anderzijds bekijkt men ook de wettelijke bevolking (*population de droit*), of al de mensen die hun verblijfplaats ('domicilie') in de gemeente hebben. Gelijktijdig met de volkstelling wordt in 1846 een eerste landbouwtelling uitgevoerd met informatie per gemeente. Heel wat zaken worden gerecenseerd: de agrarische bevolking, dagloonarbeid (in dagen), bedrijfsstructuur volgens exploitatiestatuu, opbrengst en areaal van elk gewas, teelten, naoogsten, veestapel, zaai- en/of plantgoed per hectare, verkoop- en pacht prijzen van de landbouwgronden enzovoort.

De algemene handels- en nijverheidstelling van 1970 is de laatste telling waarbij het mogelijk is om voor elke onafhankelijke gemeente cijfers te vinden. Na de gemeentefusies in de loop van de jaren 1970 worden de statistieken op een andere manier opgesteld. De gegevens van de Rijksdienst voor Sociale Zekerheid (RSZ) zijn vanaf dan de eenvoudigste bron voor socio-economisch onderzoek op lokaal vlak. Voor (recente) statistieken per gemeente verwijzen we naar www.lokalestatistieken.be.

Tabel 2: Informatie op gemeentelijk niveau in de industrietellingen

	1846	1880	1896	1910	1930	1937	1947	1961	1970
Actieve bevolking (per sector)	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Totale personeelsbestand (per geslacht)		x	x	x	x	x	x	x	x
Gemiddeld aantal werknemers		x							
Bedrijfsleiders (per geslacht)	x	x	x	x	x		x	x	x
Bedienden (per geslacht)		x		x	x		x	x	x
Arbeiders (per geslacht)	x	x	x	x	x		x	x	x
Werklozen (per geslacht)			x	x		x			
Meewerk. familieleden (per geslacht)			x	x					
Leerjongens		x						x	x
Huisnijverheid (per functie en per geslacht)			x	x	x				
Bijberoepen (per geslacht)				x					
Arbeidersgezinnen			x						
Totaal aantal			x						
Samenlevingsvorm			x						
Beroep gezinshoofd			x						
Samenstelling			x						
Lonen (in BEF)	x		x			x	x		
Arbeiders (per loonklasse, per geslacht)	x		x						
Pendelaars (volgens woongemeente)				x					
Bedienden/arbeiders in industrie (per geslacht)				x					
Bedienden/arbeiders in handel (per geslacht)				x					
Bedrijven (per sector)		x	x	x	x	x	x	x	x
Totaal		x	x	x	x	x	x	x	x
Actieve bedrijven			x	x	x	x			
Bedrijfsafdelingen			x						x
Bedrijven volgens eigendomsstructuur		x							x
Bedrijfsinfrastructuur (per sector)	x	x	x	x	x				
Energiebron/aandrijfkracht (pk, per soort)	x	x	x	x	x				
Productie (per sector)		x							
Aard/hoeveelheid/waarde		x							

Opmerking: voor 1880: totale personeelsbestand NIET per geslacht
 Gebaseerd op: Bracke en Vanhaute, *Opsporing en ontsluiting*, 22-24.

Vergelijkbaarheid van de tellingen

De industrietellingen van 1846, 1896, 1910 en 1930 zijn onderling goed vergelijkbaar. De verschillen mogen echter niet genegeerd worden. De huisnijverheid en transportsector worden in 1846 niet opgelijst terwijl in 1896, 1910 en 1930 dat wel gebeurt. In 1846 peilt de administratie naar de gemiddelde activiteitsgraad over een heel jaar terwijl in 1896 en 1910-1930 de situatie op respectievelijk 31 oktober en 31 december wordt geteld. Bij een vergelijking tussen 1846 en 1896 wordt de huisnijverheid en de transportsector bij voorkeur buiten beschouwing gelaten. De tewerkstellingscijfers in 1846 duiden trouwens minima aan. In 1896, 1910 en 1930 is het fiscaal regime gewijzigd, zodat ondernemers minder schrik hebben om het juiste aantal werknemers aan te geven.

De nijverheidstelling van 1937 is nagenoeg identiek met die van 1947: ‘vergelijkbaarheidsproblemen zijn grotendeels, zo niet uitsluitend detailproblemen’, aldus historicus Guido De Brabander.¹² Wanneer deze tellingen vergeleken worden met deze van vóór de Eerste Wereldoorlog zijn er twee aandachtspunten. Ten eerste is er een verschil in classificatie. In 1896/1910 publiceert het NIS het aantal inrichtingshoofden terwijl in 1937/1947 het aantal inrichtingen op zich wordt beschouwd. Openbaar vervoer maakt deel uit van een aparte, minder gedetailleerde statistiek. Een tweede probleem betreft de definitie van de helpers en ambachten. Het is onduidelijk of de meewerkende familieleden (onbezoldigd) al dan niet in de telling zijn opgenomen. Niet alleen voor de industrietellingen, ook bij de beroepentellingen zorgt deze laatste categorie voor problemen.

Tot slot is een ‘fabrikant’ of ‘bedrijfsleider’ in 1910 iemand anders dan een ‘inrichtingshoofd’ in 1947 of 1970. Hoewel elke term slaat op ‘iemand die aan het hoofd van een onderneming staat’, zijn dit geen synoniemen. In 1910 maakte de ‘bedrijfsleider’ immers in grote mate zijn producten zelf terwijl in 1970 een bedrijfsleider zich vooral bezig houdt met management, productiebeleid en commerciële activiteiten. Ook de benamingen in 1896 van ‘niet-arbeider’ en ‘arbeider’ zijn dubbelzinnig. De term ‘niet-arbeider’ is enkel een benaming om het hogere kader te scheiden van de gewone werkmensen. De ‘niet-arbeider’ staat wel degelijk zelf in voor een deel van de productie. Uiteraard is dit na 1945 minder het geval.

Samenstelling van een databank

Voor de sociaal-economische streekstudie werden de gegevens van de uitgegeven tellingen vóór de Eerste Wereldoorlog (1846, 1880, 1896 en 1910) zo volledig mogelijk overgenomen. De onuitgegeven telling van 1930 raadpleegden we in het Algemeen Rijksarchief te Brussel. De uitgegeven tellingen vanaf het interbellum (1937, 1947, 1961 en 1970) stellen een bijzonder probleem. Hoewel sommige volumes heel uitgebreid zijn, en ze ook gegevens tot op het lokale niveau bevatten, is het onmogelijk om voor elke gemeente informatie op subsectoraal niveau te vinden. De uitgegeven gemeentelijke cijfers van 1961 en 1970 zijn enkel volgens de industriële hoofdgroepen ingedeeld. Dit zorgt ervoor dat het onmogelijk is om te vergelijken met de voorafgaande periode, althans niet op detailniveau. Daarom worden de cijfers voor de gemeenten op subsectoraal niveau onderzocht in het Algemeen Rijksarchief. De onuitgegeven cijfers zijn gedetailleerder en sluiten beter aan bij de NACE-BEL-structuur die we hanteren (zie verder).

De gemeentelijke cijfers fungeren als fundament voor het regionale onderzoek. Onnauwkeurigheden in de cijfers worden door andere onnauwkeurigheden opgeheven zodat onderschatting en overschatting elkaar enigszins compenseren. Een eerste opmerking is: hoe de onvolkomenheden in de tellingen zelf corrigeren? Sommige cijfers zijn zeer onwaarschijnlijk en vertekenen het beeld. Typefouten kunnen niet worden gecorrigeerd.¹³ Een tweede aandachtspunt is ongetwijfeld hoe de ontbrekende gegevens (1846-1896) best gereconstrueerd worden? Wat met de ontbrekende huisnijverheid tijdens de tweede helft van de negentiende eeuw? Want: *‘there is a blind spot of half a century, precisely during the period that the industrial revolution in Belgium reached its maturity phase’*.¹⁴ Er kan gebruik gemaakt worden van bevolkingsregisters (peilt naar beroep, is ook niet altijd volledig en is heel arbeidsintensief), patentlijsten, registers van de zogenaamde ‘werkmansboekjes’ en de dossiers van gevaarlijke, hinderlijke en ongezonde bedrijven om de cijfers aan te vullen of te corrigeren.¹⁵

III — FLANDRE OCCIDENTALE. — 124 —
TABIEAU A.
 Nombre, personnel et force motrice des entreprises et divisions d'entreprises.
 N. B. — Dans ce tableau, on a précisé, entre autres choses, les divisions industrielles des entreprises qui se regroupent plus tard.

EXPLOITATIONS INDUSTRIELLES ou MÉTIER.	COMMUNES ou ARRONDISSEMENTS	NOMBRE DE PERSONNES OCCUPÉES EN MOYEN DES ENTREPRISES	INDUSTRIES DU BOIS ET DE L'AMÉNAGEMENT — Fabrication des meubles (suite).		INDUSTRIES DU BOIS ET DE L'AMÉNAGEMENT — Fabrication des meubles (suite).		INDUSTRIES DU BOIS ET DE L'AMÉNAGEMENT — Fabrication des meubles (suite).		INDUSTRIES DU BOIS ET DE L'AMÉNAGEMENT — Fabrication des meubles (suite).	
			Personnel	Force motrice	Personnel	Force motrice	Personnel	Force motrice	Personnel	Force motrice
Bois										
Meubles										
Autres										

De industrietelling van 1896 bevat gedetailleerde gegevens over de economische realiteit.

Bron: Recensement général des industries et des métiers (31 octobre 1896), 124.

Verwerking van het cijfermateriaal

Om lijn te krijgen in de diverse subsectoren en om gegevens met elkaar te vergelijken doorheen de tijd, maken we gebruik van een eenduidig classificatiesysteem. We opteren om te werken met de NACE-BEL 2008. De NACE-code is een Europese cijfercode die toegekend wordt aan een bepaalde klasse van economische activiteiten en is bedoeld als hulpmiddel bij het opstellen van statistieken.¹⁶ De NACE-BEL 2008 is de Belgische indeling, met extra rubrieken en niveaus, afgeleid van de Europese NACE Rev 2. Vaak werken onderzoekers enkel met de hoofdgroepen (afdelingen) en hebben ze geen zicht op de onderliggende structuren. De sociaal-economische streekstudie doet dat wel. Door die methode wordt in de diepte gewerkt, wat het onderzoek uiteraard verrijkt.

Maar elke structuur of indeling brengt ook moeilijkheden met zich mee. Bedrijven en instellingen oefenen immers verschillende activiteiten uit die niet noodzakelijk binnen dezelfde groep of afdeling thuishoren. Er wordt in de hedendaagse statistiek per bedrijf of instelling slechts één NACE-code toegekend. Men gaat uit van de hoofdactiviteit, dit is de activiteit die het meest bijdraagt aan de totale toegevoegde waarde van het bedrijf of de instelling. Sommige subsectoren krijgen (vanuit historisch oogpunt) soms een opmerkelijke classificatie in de tellingen. Bepaalde industrietakken evolueren, omdat de activiteit of grondstof wijzigt. Scheepsbouw wordt bijvoorbeeld lang ingedeeld bij de hout- en meubelnijverheid terwijl deze nu volledig bij de metaalsector wordt gerekend. Schoenmakers en

zadelmakers worden nu als ambachtelijke activiteiten beschouwd terwijl in de negentiende eeuw deze nijverheden net zo industrieel zijn als de overige lederverwerkende nijverheden.

Het is zinloos om de hedendaagse classificatie naar de letter te volgen. Een functionele interpretatie in product- of grondstofoptiek is relevanter.¹⁷ In enkele gevallen – bij een beperkt aantal werknemers of een marginale subsector – wordt gekozen voor een indeling naar grondstof. Bij de tellingen van de negentiende eeuw is dat evenwel niet altijd eenvoudig. Het is onmogelijk om elk conflict per subsector en per telling gedetailleerd te beschrijven, inclusief de verantwoording van de gekozen oplossing. De verdwenen of geëvolueerde bedrijfstakken veronderstellen een specifieke methodologie. Voor de oudste tellingen gaan we daarom uit van een grondstoffeninterpretatie. Grondstoffen bepalen meestal het bedrijfstype en de organisatie van de productie. Als men deze visie volgt, dan komt men tot een homogener afbakening dan wanneer men enkel zou uitgaan van een functionele productorientatie voor alle tellingen.

3. Casus op microniveau: de meubelnijverheid in Izegem

De mogelijkheden van de industrietellingen worden duidelijk aan de hand van een concrete casestudy. Daarvoor onderzoeken we de werkgelegenheid in één bepaalde sector in één bepaalde gemeente. We kiezen ervoor om de meubelnijverheid in Izegem uit te lichten. De meubelsector in Izegem kent een spectaculaire opkomst, bloei en verval tijdens de twintigste eeuw.¹⁸ Op een bepaald moment (1970) is de stad – die vooral bekend staat voor zijn schoenen- en borstelnijverheid – even het belangrijkste meubelproductiecentrum van het land. Aan het begin van de eenentwintigste eeuw is het aantal Izegemse meubelbedrijven door verschillende omstandigheden tot een minimum herleid.

Aan de hand van de industrietellingen is het mogelijk om de werkgelegenheid van de Izegemse meubelnijverheid te reconstrueren. Tot aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog blijft de tewerkstelling in de sector relatief beperkt. Hoewel de eerste kiemen zichtbaar zijn, kenmerkt de sector zich door kleinschaligheid. Omdat we de evolutie willen weten van het huidige Izegem, gaan we op

zoek naar de cijfers van zowel Izegem, Emelgem als Kachtem.

De industrietelling van 1846 registreert in hoofdgemeente slechts twee fabrikanten, zonder arbeiders of meewerkend personeel. Volgens een telling uit de Hollandse periode echter zijn er in 1819 al vier ondernemingen met samen zes werknemers. Deze bedrijfjes zijn sterk ambachtelijk gestructureerd. De telling van 1846 vertoont dus een lichte onderschatting. De meubelnijverheid ontbreekt volledig in de weinig betrouwbare telling van 1880. In 1896 zijn er zeven bedrijfjes met een gezamenlijke werkgelegenheid van 20 werknemers. Tijdens de negentiende eeuw kent de sector met andere woorden amper een structurele wijziging. Een andere bron, de Izegemse kiezerslijst, bevestigt de geringe werkgelegenheid in de meubelsector op het einde van de negentiende eeuw. Slechts twee meubelfabrikanten worden opgenomen in de kiezerslijsten van 1890. Het cijnskiesstelsel is evenwel nog in gebruik.

De toenemende specialisatie en mechanisatie – van bijvoorbeeld tafelpoten – doet de werkgelegenheid in de meubelnijverheid bloeien.

Bron: Clarysse A., Vier generaties kunstmeubelmakers Clarysse 1860-1998, onuitgegeven beeldschermpresentatie, Izegem, 2011.

Tussen de jaren 1910 en 1930 komt daar verandering in. De werkgelegenheid groeit van 15 naar 139 personeelsleden of een stijging van 89%. Zowel het aantal bedrijven als het aantal arbeiders neemt toe. Ondanks de crisis van de jaren 1930 zet de trend zich verder. De Izegemse meubelsector gaat er op vooruit terwijl de globale Belgische meubelindustrie het zeer moeilijk heeft. Tussen 1930 en 1937 is de werkgelegenheid in de bedrijven verdubbeld. Het aantal bedrijven blijft status-quo. De Izegemse kieslijsten ondersteunen de cijfers van de industrie-

tellingen voor de periode van het interbellum. De kiezerslijst van 1922 registreert 17 meubelmakers, 2 meubelmakerbazen en 10 meubelmakersgasten. Op hetzelfde moment zijn er zo'n zestigtal timmerlui ingeschreven in de Izegemse kiezerslijst. De kiezerslijst van 1936 tot slot registreert 15 meubelfabrikanten- en bazen, 55 meubelmakers en 6 meubelmakersgasten. Uiteraard komen ook arbeiders uit de omliggende gemeenten in Izegem werken.

De tewerkstelling in de Izegemse meubelsector blijft tijdens de oorlogsperiode stijgen. In 1947 zijn er 440 werknemers en bedrijfsleiders verspreid over 24 ondernemingen. Tussen 1910 en 1947 is de werkgelegenheid in de Izegemse meubelindustrie met 97% toegenomen, een opvallend groeicijfer. Het aandeel van de sector in de totale industriële werkgelegenheid neemt evenredig toe. Daar waar de meubelindustrie in 1910 een nagenoeg onbestaand aandeel inneemt van 0,2%, is dat in 1947 gegroeid tot 6,4%. De sector is daarmee de vierde van de stad, na de schoenen, borstels en textiel. Tijdens de analyse van de cijfers valt op dat er in de Izegemse meubelindustrie amper thuiswerkers zijn. Uitgezonderd enkele stoelenmakers gebeurt alle arbeid in het atelier. Dit staat in schril contrast met de werknemers van de borstel- en schoenennijverheid.

De Izegemse meubelsector kent haar grootste bloeiperiode wat betreft werkgelegenheid in de periode 1945-1975. Concreet neemt de tewerkstelling in de meubelbedrijven toe met zo'n duizend arbeidsplaatsen in de periode 1947-1970 (tabel 4). De eerste decennia kennen de sterkste groeifase. In de periode 1947-1961 stijgt de tewerkstelling met 51,7% terwijl de periode 1961-1970 een toename van 42,5% ziet. De meubelnijverheid is hoofdzakelijk geconcentreerd in Izegem en Emelgem. In Kachtem verschaft de sector amper een tiental mensen werk. Het aandeel van de meubelnijverheid in de totale Izegemse industriële werkgelegenheid neemt stelselmatig toe in het derde kwart van de twintigste eeuw. In 1970 is 16,2% van alle Izegemse werknemers tewerkgesteld in een meubelbedrijf. Het contrast met het cijfer van 1896 (amper 0,5%) kan niet groter zijn. Het aantal Izegemse meubelbedrijven kent een andere evolutie. Sinds 1947 schommelt dat aantal steeds tussen twintig en dertig. Het aantal gemiddeld aantal werknemers per bedrijf stijgt bijgevolg van 18 (1947) via 32 (1961) naar 72 (1970). Uiteraard krikken enkele meubelbedrijven met veel werknemers de cijfers op.

Tabel 3: Werkgelegenheid (WG) in de meubelnijverheid in Groot-Izegem (1896-1947)

	1896	1910	1930	1937	1947
Fabrikanten	7	5	22	(21)	37
Bedienden		0	2	7	18
Helpers	13	1	2	5	2
Arbeiders		9	113	277	383
Totaal WG	20	15	139	310	440
“Bedrijven”	7	5	20	21	24
Aandeel WG meubel in totaal IWG Izegem in %	0,5	0,2	1,8	5,6	6,4
Aandeel meubelbedrijven in totaal “bedrijven” Izegem in %	0,3	0,1	1,1	6,1	5,8

Bron: database CAG gebaseerd op IT 1896, IT 1910, IT 1930, EST 1937 en HNT 1947

Opmerkingen:

- In bovenstaande tabel zijn de werkgelegenheid in het atelier samengerekend met de thuisarbeid. Tot en met 1930 worden de eenmansbedrijfjes als een aparte entiteit beschouwd. Vandaar het hoge aantal ‘bedrijven’ tot de jaren 1930.

- De telling van 1937 geeft op het lokaal vlak geen aanduiding van het aantal fabrikanten of bedrijfsleiders. Het cijfer voor het aantal ondernemingen wordt hiervoor gebruikt. Het aantal inrichtingen is bijna een één-op-één relatie met het aantal patronen.

Tabel 4: Werkgelegenheid (WG) in de meubelnijverheid in Groot-Izegem (1947-1970)

		1947	1961	1970
Werkgelegenheid	Emelgem	77	151	1429
	Izegem	356	664	
	Kachtem	7	13	11
	Totaal	440	828	1440
Totaal industriële werkgelegenheid Groot-Izegem		6914	8803	8865
Aantal bedrijven	Emelgem	4	7	18
	Izegem	17	16	
	Kachtem	3	3	2
	Totaal	24	26	20
Totaal aantal industriële bedrijven Groot-Izegem		417	327	316
Aandeel WG meubel in totaal IWG Groot-Izegem in %		6,4	9,4	16,2
Aandeel meubelbedrijven in totaal bedrijven Groot-Izegem in %		5,8	8,0	6,3

Bron: database CAG gebaseerd op HNT 1947, HNT 1961 en HNT 1970

Opmerkingen:

- Nagenoeg alle Izegemse bedrijven laten zich registreren als fabrikant van houten meubelen. De productie van metalen meubelen is niet in het overzicht opgenomen.

- Voor HNT 1961 worden meubelschrijnwerkerij en meubelmakerij samen geregistreerd. Het is niet mogelijk om enkel de meubelbedrijven af te zonderen. Dit geeft een lichte vertekening van de cijfers.

- In 1965 fuseert Emelgem met Izegem zodat vanaf dan geen afzonderlijke gemeentelijke gegevens meer bestaan.

Voor de cijfers van de werkgelegenheid na 1970 zijn we fragmentarisch ingelicht. In 1980 werken er in de Izegemse meubelindustrie 1.296 arbeiders en bedienden, verspreid over 28 ondernemingen. Werkgelegenheidscijfers worden trouwens steeds meer regionaal en provinciaal beschouwd. Tijdens de jaren 1990 gaat het steil bergaf met de sector onder andere door de concurrentie met de voormalige Oostbloklanden. In 2000 tellen de overblijvende Izegemse meubelfabrieken 560 werknemers. Eind 2012 zijn dat er nog een 100-tal.

4. Conclusie

In dit artikel raken we hoofdzakelijk de knelpunten aan in verband met het gebruik van historische statistieken voor lokaal economisch onderzoek. Dat neemt niet weg dat er heel wat troeven en kansen zijn. De microstudie over de Izegemse meubelnij-

verheid is daarvan getuige. Wanneer de gegevens van de tellingen worden verwerkt, ontstaat een interessant inzicht in de evolutie van een bepaalde sector in een bepaalde gemeente. Het is mogelijk om op detailniveau vergelijkingen te trekken tussen verschillende (deel)gemeenten. Ook onderbelichte sectoren zoals de bouwnijverheid, chemische industrie, agro-voeding en grafische industrie kunnen het onderwerp vormen van een deelstudie. Uiteraard vertellen cijfers niet alles. Kwalitatief onderzoek aan de hand van archieffondsen, dagboeken en kranten blijft noodzakelijk. Gecombineerd verstevigen ze per definitie de lokale studies.

Brecht Demasure
Projectmedewerker CAG
Centrum Agrarische Geschiedenis

- 1 Bracke N. en Vanhaute E., *Opsporing en ontsluiting van Historische Statistieken in België (1800-1960)*, haalbaarheidsrapport Federaal Wetenschapsbeleid, FOD Economie, K.M.O., Middenstand en Energie, 2005 (www.belspo.be/belspo/home/publ/publ/_ostc/agora/ragoraopsporing_nl.pdf). Vóór het ontstaan van België zijn er al statistische initiatieven door de Fransen en de Nederlanders. De telling van het jaar IV (1796) bevat bijvoorbeeld beroepsgegevens op gemeentelijk niveau.
- 2 In 2003 wordt het NIS omgevormd tot de Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie (ADSEI).
- 3 Bracke en Vanhaute, *Opsporing en ontsluiting*, 3.
- 4 We verwijzen naar het onderzoek van Guido De Brabander: De Brabander G., *De regionaal-sectoriële verdeling van de economische activiteit in België (1846-1979): een kritische studie van het bronnenmateriaal* (Interuniversitair Centrum voor Hedendaagse Geschiedenis – Bijdragen, 97), Brussel, 1984.
- 5 Bracke en Vanhaute, *Opsporing en ontsluiting*, 5.
- 6 Vrielinck S., *De territoriale indeling van België (1795-1963): bestuursgeografisch en statistisch repertorium van de gemeenten en de supracommunale eenheden (administratief en gerechtelijk)*, met de officiële uitslagen van de volkstellingen, 3 dln., Leuven, 2000.
- 7 Buntinx J., *Inventaris van het archief van het Nationaal Instituut voor de statistiek: handels- en nijverheidstelling van 1930: neerlegging 2001 (registers)* (Algemeen Rijksarchief, Inventarissen, 329), Brussel, 2002. Buntinx J., *Nationaal instituut voor de statistiek. Inventaris van het archief van de economische en sociale telling van 1937 en vergelijkend onderzoek met de gepubliceerde resultaten* (Algemeen Rijksarchief, Inventarissen, 345), Brussel, 2003. Buntinx J., *Nationaal instituut voor de statistiek. Inventaris van het archief van de handels- en nijverheidstelling van 1947 en vergelijkend onderzoek met de gepubliceerde resultaten* (Algemeen Rijksarchief, Inventarissen, 346), Brussel, 2003.
- 8 Dit project liep in 2010-2011 en werd uitgevoerd door het Centrum Agrarische Geschiedenis, in opdracht van de provincie West-Vlaanderen, Erfgoedcel Kortrijk, Erfgoedcel TERF, Overleg Cultuur Regio Kortrijk, Toerisme Leiestreek, RESOC Midden-West-Vlaanderen en RESOC Zuid-West-Vlaanderen.
- 9 Demasure B., *Rapport Sociaal-economische streekstudie Midden- en Zuid-West-Vlaanderen (1840-1970)*, Leuven (Centrum Agrarische Geschiedenis), 2011. Online raadpleegbaar via: www.cagnet.be/files/RAPPORT_SES_MZWVL.pdf. Demasure B., *Over werk en mensen. Een sociaaleconomische streekgeschiedenis van Midden- en Zuid-West-Vlaanderen* (Erfgoedgidsen Provincie West-Vlaanderen, 4), Brugge, 2012.
- 10 Voor een gedetailleerd overzicht van de overheidstellingen, zie: Demasure, *Rapport Sociaal-economische streekstudie*, 19-45.
- 11 Buyst E., *Changes in the occupational structure of 19th-century Belgium: sources, methods and first results*, paper INCHOS Conference, University of Cambridge, 29-31 July 2009, Leuven, 2009, 7.
- 12 De Brabander, *De regionaal-sectoriële verdeling*, 161-162.
- 13 Bijvoorbeeld in de industrietelling van 1910: bij de subsector 'weven van wol' staat Waregem ingedeeld bij het arr. Roeselare. Hoe wordt dit nu het best geïnterpreteerd? Bedoelt men Waregem bij het arr. Kortrijk met de cijfers die erbij horen of Waregem bij het arr. Kortrijk met de cijfers die erboven staan (dat dus enkel de gemeenten gewisseld zijn) of een gemeente van het arr. Roeselare (die eventueel ook op '-gem' eindigt)?
- 14 Buyst, *Changes in the occupational structure*, 3.
- 15 Zie bijvoorbeeld: Marin M. en Mestdagh J., *Dossiers van gevaarlijke, hinderlijke en ongezonde bedrijven: kritiek en bruikbaarheid voor historisch onderzoek. Een analyse aan de hand van 1ste klasse vergunningen in het Provinciaal Archief West-Vlaanderen, 1863-1970*, Gent, 2010.
- 16 NACE staat voor 'Nomenclature statistique des Activités économiques dans la Communauté Européenne'. Volledig te raadplegen op: *NACE-BEL 2008*, FOD Economie, K.M.O., Middenstand en Energie, 2009 (http://statbel.fgov.be/nl/binaries/NACEBEL2008_n%5B1%5D_tcm325-65642.pdf).
- 17 De Brabander, *De regionaal-sectoriële verdeling*, 250.
- 18 Voor meer informatie zie: Demasure B., *Bewerkt hout. De geschiedenis van de meubelnijverheid in Izegem, Onuitgegeven eindwerk stadsgids Izegem*, [Izegem,] 2013.